

A HARMADIK ÉGYETEM.*

Midőn ma társaságunk körében a harmadik egyetem kérdését szóba hozom, eleve is tiltakozom az ellen, hogy valaki e töredékes és futólagos megjegyzésekben újat keressen vagy várjon. Sem a rendelkezésemre álló anyag nem ismeretlen, sem a kérdés lényegére vonatkozó felfogásom nem új. Húsz esztendeje, hogy e kérdés napirenden van, és volt idő, midőn az eszme megvalósítása már hónapok múlva várhatónak tetszett. Ez idő alatt folyóiratokban és napilapokban, enquétekben és bizottságokban annyi oldalról világították meg a kérdést, hogy erre vonatkozólag valóban új anyag vagy új eszme alig képzelhető. Magam is e két évtized alatt több mint húsz cikket irtam a harmadik egyetem mellett, úgy, hogy könnyen lehetséges, hogy a következő megjegyzéseket már magam is elmondtam más alkalommal és más összefüggésben.

Ha most mégis szóba hozom e kérdést, teszem ezt első sorban két okból. *Először* alkalmat kívánok szolgáltatni társaságunknak, hogy hozzászóljon egy oly problémához, melynek én nemzeti közművelődésünk szempontjából rendkívüli jelentőséget tulajdonítok és hozzászóljon ép oly időben, midőn pénzügyi helyzetünk alapos rendezése után bizonyosabban várható, hogy nagyobb szabásu kulturális intézmények életbe léptethetők lesznek, — midőn azonfelül közoktatásunk új vezetője, mint a tudomány és felső oktatás kiváló bajnoka, pillanatnyi vonakodása ellenére is, talán meg lesz nyerhető oly ügynek, mely már eleve eszme körének és törekvéseinek határain belül fekszik. És szóba hozom e kérdést *másodszor* azért, hogy felhívjam tagtársaim figyelmét egy legújabban megjelent, a harmadik egyetemmél behatóan foglalkozó füzetre, mely a kérdést a legszélesebb alapon, az összes határos kérdések

* Felolvasta a szerző a Magyar Pædagogiai Társaságnak 1894. évi december 15-én tartott havi ülésén.

óvatos figyelembevételével, kulturpolitikai tág látkörrel és a nemzeti művelődéssel kapcsolatos felső oktatás ügye iránt kifejezett meleg érdeklődéssel tárgyalja. Részemről nem fogom Berzeviczy Albert tanulságos és érdekes dolgozatát (Közművelődésünk és a harmadik egyetem. Budapest, 1894) sem bírálni, sem ismertetni: a bírálat arra kényszerítene, hogy néhány mellékes és talán egy-két lényegesebb pontra vonatkozólag bőven kifejtsem eltérő véleményemét; az ismertetés pedig alig lehetne egyéb, mint száraz kivonat, mely a könyv legértékesebb anyagát, a rendkívül becses részleteket, elejteni kényszerülne. Csak annak a meggyőződésnek akarok kifejezést adni, hogy e dolgozat hasonló művekben éppen nem gazdag tanügy-politikai irodalmunknak egyik legörvendetesebb terméke, a melyet mindenkinek el kellene olvasni, a ki nemzeti műveltségünk fejlesztése és közoktatásügyünk emelése iránt igaz érdeklődéssel viseltetik, akár barátja a harmadik egyetemnek, akár nem az.

Magam ezuttal a harmadik egyetem problémájának egyetlen, de, azt hiszem, legfontosabb oldalával szándékozom röviden foglalkozni. Fölvetem ugyanis e kérdést: *Lehetséges-e nálunk egy harmadik egyetem?* mely kérdés jóformán azonos azzal a másik kérdéssel: *Szükséges-e a harmadik egyetem fölállítása?* Ez utóbbi alakjában nem igen vetették föl nálunk a kérdést, mintha mindenki eleve érezné, hogy az ily kérdésre csak úgy nem lehet más mint igenlő a felelet, mint nem lehet csak igenlő feleletet adni ily kérdésekre: *Szükséges-e a nemzeti kultúra fejlesztése? Szükséges-e «a tanulmány, buvárlat és értelmi haladás számára egy újabb hatalmas tüzhely» alapítása? Szükséges-e a tudománynak, mely még mindig csak idegen és félénk vendég ez országban, egy újabb központ létesítésével meggyökerezését, nemzeti közkincesé váló fejlődését elősegíteni?*

Az általános felfogás méltán az, hogy ez rendkívül kívánatos, sőt szükséges, de sajnos, *nem lehetséges*. Nem lehetséges pedig mindenekelőtt két okból.

Először czélszerűtlen, kapkodó, logikátlan eljárás volna egy új, egy harmadik egyetem alapításához hozzáfogni, míg a budapesti és kolozsvári egyetemen *oly sok a termi való*.

Hogy meglevő hazai egyetemeinken még nagyon sok a tenni való, azt nem csak mi mondjuk igaz meggyőződésből és ki nem elégíthető idealizmussal, hanem ezt ismételni fogják fiaink és

unokáink még abban az esetben is, ha a magyar állam lankadatlan buzgalommal és a legnagyobb áldozatkészséggel évről évre fejlesztí, kiegészítí, javítíja az egyetemeket. Ez a dolog természetében rejlik. A tudomány és a technika fejlődése nem ismer megállapodást; a mi ma, intézet vagy intézkedés, kitünő és mintaszerű, az néhány év múlva czéltalannak, ki nem elégítőnek bizonyulhat, és a hol most a tudományszakok körét befejezettnek, az egyes disciplinák igényeit kielégítettnek látjuk, ott már a legközelebbi években, főleg a természettudományoknak (beleértve az orvostant) rohamos fejlődésénél fogva, ijesztő és a leggyorsabb intézkedést igénylő hézagok tátonghatnak. Ha a harmadik egyetem fölállítását a meglevő két egyetemnek külső és belső «kiépítésétől» tesszük függővé, akkor az a harmadik egyetem *sohasem* fog létesülni, sem ma, sem ötven, sem száz év múlva. Sőt világos, hogy ma könnyebben létesíthető, mint ötven év múlva, mert egy félszázad múlva egy tudomány-egyetem oly rengeteg összegbe fog kerülni, hogy az államférfiak már ez okból is vissza fognak riadni egy új főiskola létesítésének tervétől.

De fordítsuk meg egyszer a dolgot, és kérdezzük minden elfogultság nélkül, vajjon mi az tényleg, a mi még tenni való van a budapesti és kolozsvári egyetemen és a mi oly rengeteg, hogy miatta a harmadik egyetemről most komolyan nem is beszélhetni? E kérdésre, ebben az alakjában, bajos lesz felelni, — ha t. i. eltekintünk némely építkezésektől, melyeket már régen el kellett volna intézni és melyek, egyszeri befektetésről lévén szó, komoly indok gyanánt alig jöhetnek szóba, — annál kevésbbé, mivel báró Eötvös Loránd e téren a multnak mulasztásait kétségtelenül gyorsan helyre fogja hozni. Azért adjuk meg ennek a kérdésnek azt az alakját, mely a dolog lényegét sokkal jobban megközelíti. Kérdezzük: csakugyan nincsenek még a budapesti és kolozsvári egyetemek abban a helyzetben, hogy tanáraik egyoldalról a tudományt alaposan művelhessék és úgy saját munkásságukkal valamint jeles tanítványok képzése útján előbbre vihessék, és más oldalról a társadalomnak kitünő tanárokat, ügyvédeket, bírákat és orvosokat nevelhessenek? Nem hiszem, hogy valakinek, az egyetemen magán vagy azon kívül, kedve vagy bátorsága volna e kérdésre úgy felelni, hogy *nincsenek* ebben a helyzetben. Mert e feleletre hamar kéznél volna a czáfolat, egy oldalról az egyetemeink működését föltüntető és mindenki előtt ismeretes tényekből, de azután a kül-

földi rokon intézetekkel való összehasonlítás alapján is. És itt még statisztikai adatokat sem szükséges tömegesen felsorolni. A budapesti egyetem rendes évi költségei kerek számmal 600 ezer frtra rugnak, a kolozsvári egyetem évenként 300 ezer frtba kerül. Tekintsünk csak át a szomszéd birodalomba és rögtön látni fogjuk, hogy ott alig két-három egyetem van, melynek költségvetése a budapesti egyetemét túlhaladja; hogy sok van, mely költség tekintetében a mi két hazai egyetemünk közt foglal helyet; sőt vannak tekintélyes számmal, melyek nem rendelkeznek annyi pénzügyi eszközzel, mint a kolozsvári egyetem. És e németországi főiskolák, a legszerényebben dotáltak is, a tudományos szellem és munkásság első rangú, fontos és nagyérdemű tüzhelyei, még pedig nemcsak *helyi* viszonyok vagy igények szempontjából. Ismeretes dolog, hogy a legelső egyetem hallgatói is ismételve fölkeresik, ha rövidebb időre is, a legkisebb egyetemet is, mivel ott eshetőleg valamely tudományszaknak oly elsőrendű képviselőjét kívánják hallgatni, kinek tudományos és szellemi fölénye vonzó erőt gyakorol az ifju nemzedékre. Mert kétségtelen, hogy kellő fölszerelés és tudományos eszközökkel bő ellátás nélkül, főleg egyes tudományszakokban, sem a tanárok eredményesen dolgozni, sem a növendékek sikeresen tanulni nem képesek. De a döntő momentum mégis mindig első sorban a *tanárok* tudományos képzettsége és szelleme, mely a külföldön (de nem nálunk!) az egyetemeket akkor is a civilizáció rendkívül fontos tüzhelyeivé tette, midőn a mai fényes paloták és gazdag intézetek a szakférfiaknak még legmerészebb álmaiban sem léteztek. Óvatos különbséget kell tenni a tudomány és tanítás *igaz* követelményei és a nagyképűség kényelmes kifogásai között, mely utóbbiak nagyon alkalmasak és könnyen föl is használhatók arra, hogy a tehetetlenséget vagy hivatatlanságot leplezzék.

Ha tehát hazai egyetemeink nem tudnának kellő sikerrel működni, sem a tudományt terjesztetni és fejlesztetni, sem a társadalom igényei szerinti képzett hivatalnokokat nevelni, — akkor, ha t. i. ez tény volna, — e megdöbbentő jelenségnek mélyebben és egészen más körben fekvő okai volnának, mint a rendelkezésre álló költségeknek fölhányt csekélyisége. De tudjuk, hogy ez *nem* tény, hogy egyetemeinket ez a vád *nem* érheti, — de akkor elesik az a sokat hangoztatott tétel is, hogy meglevő egyetemeinknek ki nem elégítő állapota lehetetlenné teszi a harmadik egyetem meg-

alapítását. Hogy meglevő egyetemünket azért serényen és lelkesen, nagy áldozatok árán is, évről-évre fejleszteniünk kell, az egészen kétségtelen, — de ez szükséges lesz, és talán fokozottabb arányokban, húsz és ötven év múlva is. Ez az indok tehát a harmadik egyetem létesítését nem akadályozhatja.

De igenis van egyetemünk mai állapotában egy baj, mely már egymaga is egyenesen szükségessé tehetne egy új főiskolát és más országokban tényleg új egyetemek alapítására vezetett is; értem a hallgatóság rendkívül nagy tömegét a budapesti jogi és orvosi karban. Tökéletesen egyetértek báró Eötvös Loránnal, a ki a harmadik egyetem ügyében tartott enquéten kijelentette, hogy nem a budapesti egyetem túltömöttsége teszi a harmadik egyetemet szükségessé, hanem a tudományos működés élénkítése, a tudomány művelésével hivatásszerűleg foglalkozók számának növelése. De a mi egymagában vagy első sorban döntő indokul nem szolgálhat, az lényegesen hozzájárulhat, nagy jelentőségű mellékes indok gyanánt, egy egészséges és más szempontokból is szükséges intézmény létesítéséhez. Budapesten nemsokára tényleg két orvosi és három jogi kar lesz együtt, azaz: annyi lesz a parallel tanszék és intézet, hogy ezek két, illetve három kar viszonyainak s követelményeinek fognak megfelelni. Nem hiszem, hogy volna ember, a ki ezt az állapotot egészségesnek mondhatná, a ki készséggel el nem ismerné, hogy e karok szétbontása és az országnak egy kisebb központjában való elhelyezése úgy a tudományos tanítás, mint a nemzeti kultúra szempontjából mindenképen üdvösebb nem volna.

De ismeretes dolog, hogy a kérdésnek ezen oldalára sokat hangoztattak egy ellenvetést, melyet legalább egy pár szóval meg akarok említeni.

Hivatkoznak ugyanis a kolozsvári egyetemre, mely állítólag sehogy sem felel meg, első sorban a most érintett tekintetben is, a hozzá fűzött várakozásoknak. Nem tudom, hogy az egyik vagy másik nagy kulturpolitikusunk mit várt a kolozsvári egyetemtől, a hallgatók számát illetőleg is. A most csak húsz éves egyetemnek 600-nál több hallgatója van s népesség tekintetében alatta állanak a külföldi teljes egyetemek közül: Giessen, Kiel és Rostock, Basel, Zürich, Bern, Genf és Lausanne, St.-Andrews és Durham, Czernovitz és Zágráb, Gent, Utrecht és Groningen, Messina és Catania, — mind oly főiskolák, melyekről még nem állí-

totta senki, hogy hallgatóságuk csekély száma miatt be kellene szüntetni. És vajjon jobb volna-e, ha a kolozsvári 600 tanuló a budapesti egyetem hallgatóságának tömegét szaporítaná? és megfordítva, nem volna-e igen üdvös, ha fővárosi főiskolánkból legalább még hatszáz ifju válnék ki és egy új tudományos központban folytatná tanulmányait, a hol legalább hozzáférhetne tanáraihoz és ezeknek közvetlen hatását is élvezhetné, a mi Budapesten némely szakokban, az illető tanároknak legnagyobb jóakarata dacára; máris teljesen lehetetlenné kezd válni? De a kolozsvári egyetemmel annál kevésbé szándékozom foglalkozni, mivel Berzeviczy könyvében épen az a fejezet sikerült kiválóan, melyben a szerző, az országosan dívó igazságtalan és méltánytalan kicsinyléssel szemben, e főiskola jelentőségét teljes szakavatottsággal fejtegeti és az ellene fölmerült vádakát rokonszenves melegséggel czáfolja.

Mégis, a kolozsvári egyetem már szóba kerülvén *egy* kérdést nem akarok hallgatással mellőzni, melyre nézve a húsz év óta folytatott tanügyi politikával szemben határozottan ellentétes állást kell elfoglalom. Ismeretes dolog, hogy sok jeles tanár került e két évtizedben Kolozsvárról a budapesti egyetemre, és félreértések kikerülése végett sietek kijelenteni, hogy ez természetesen a jövőben is ismétlődni fog. A jövőben is örülni fog a budapesti egyetem, ha képzett, lelkes és gyakorlott egyetemi tanárokat kap az erdélyi főiskolából. De más az egyes eset és más a rendszer. Nálunk pedig valóságos rendszerré lett, hogy a budapesti tanszékeket kolozsvári tanárokkal töltik be. Ez eljárás *lehet* kedvező a budapesti egyetemre, — de a kolozsvárit okvetetlenül tönkreteszi. Egy derék és kedves kollégánkról azt beszéli a tréfás hagyomány, hogy kolozsvári egyetemi tanárrá történt kinevezése után böröndjét sem pakkolta ki, annyira meg volt győződve arról, hogy legközelebb áthelyezik Budapestre, a mi mindnyájunk örömeire tényleg meg is történt. Ez persze tréfa, de van komoly magva. Hogyan áldozza valaki erejét és lelkesedését teljes mértékben oly állásának, melyet kezdettől fogva átmenetinek, csak rövid ideig elviselelendőnek tart? A legtöbb, mondhatni minden szakban csupán évek során át folytatott következetes és odaadó munkásság vezethet sikerhez. Mily állapotoknak kell már most létesülniök, ha a tanár nemcsak nem működik évek során át valamely állomásán, — a mi mindig és mindenütt lehetséges, de mindig és mindenütt baj is, —

hanem tudván, hogy csak rövid időtartalmú stáczió van, valósággal hozzásem fog igazi munkásságához, nagyobb fába bele sem vágja fejszéjét, hanem úgy a hogy kihúzza a kedvetlenül eltöltött száműzetés napjait, míg a megszabadulásnak idegesen várt és minden eszközzel siettetett órája végre megérkezik? Felfogásom szerint a helyes irányú tanügyi politikának minden eszközzel, áldozatok árán is, oda kellene törekednie, hogy a Kőlozsvárra kinevezett jeles tanerők ott valódi otthonukat találják, a hol életfeladatot megoldani hivatvák. A mostani gyakorlat folytatása, meggyőződésem szerint, a kőlozsvári egyetem fölvirágzásának legnagyobb akadályá.

De bocsnát e kitérésért; visszatérek a harmadik egyetemhez. Iparkodtam, bár érzem, hogy csak nagyon vázlatosan tehettem, kimutatni, hogy a budapesti és kőlozsvári egyetemeknek állítólag befejezetlen, még sok tenni valót igénylő állapota nem fogadható el döntő argumentumul a harmadik egyetem létesítése ellen.

A *másik* jeleztem ok, mely egy új főiskolát, sokak véleménye szerint, ma még lehetetlenné tesz: a *tanerők hiánya*. Ismeretes dolog, hogy mi magyarok ez idő szerint nyakig benne vagyunk a nagyzás hóbertjében. Ennek kifolyása jó részben ez a vád is, mert a vádolók kétségtelenül Mommseneket és Helmholtzokat, Savignyket és Virchowokat akarnak az új egyetem tanszékeibe ültetni, és teljesen megfélekednek arról, hogy a nevezett s velök hasonló rangú kölföldi nagy férfiak, midőn egyetemi tanári pályájukat megkezdték, igen kis emberek voltak, a kik alig egy-két értekezést tudtak fölmutatni irodalmi munkásságuk gyümölcse gyanánt. A mikké lettek, a tudományuk és nemzetük dicső büszkeségei, az egyetemi tanszéken lettek és azzá egyetemi tanszék nélkül nem lettek volna soha.

De persze, az egyetemi tanárok kiválasztása és kinevezése kérdésében is egy kissé eltér az én véleményem a nálunk szokásos tanügyi politikától, a mely biztos, megállapodott formák alapján intézkedik, csakhogy e formák igen könnyen megölik magát az ügyet. Ha nálunk tanszék megürül, pályázatot hirdetnek, mire a folyamodók jelentkeznek. A ki bármily okból nem jelentkezik, az rendszerint nem jön tekintetbe; bármily jeles ember legyen is. A folyamodványok kiadatnak egy úgynevezett szakbizottságnak, melyben néha egyetlen egy szakember áll szemben négy nem szakemberrel; ezután a karok elé kerül az ügy, a hol a megfelelő, ité-

letre hivatott szakférfiak eltűnő kisebbségben vannak, és végül titkos szavazás eldönti a kérdést. Vannak esetek, a mikor ez az özőnvezelőtti eljárás nem okoz bajt; de tény, hogy minden egyes esetben a legfurcsább eredményekre vezethet, — nem is említve azt, hogy a pajtáskodás és korteskedés, a rokon- és ellenszenv rugói mily óriási szerepet játszhatnak és játszanak nem egyszer ezen eljárásnál. De a főbaj az, hogy egy testület körében a formáknak mindig nagy, rendesen tulságos szerep jut. A ki nem doktor, nem jön tekintetbe; a ki nem magántanár, csak másodsorban érdemel figyelmet; fődolog pedig az irodalmi munkásság, még pedig sokszor ennek nem minősége, hanem mennyisége. Emlékszem fiatal éveimből, hogy a budapesti egyetem bölcsészeti karán egy tanszék betöltése alkalmával egy már elhalt, különben tiszteletre méltó és egyéb tekintetben érdemes férfiú is pályázott, kinek irodalmi munkásságát egy hordár nagyot izzadva czipelte föl a hátán a dékáni hivatalba. A kar el volt ragadtatva e hatalmas irodalmi munkásságtól. Mi fiatalabb magántanárok kíváncsiságból fölbontottuk a nagy csomagot és megvizsgáltuk a tartalmát. Volt e csomagban egy-egy németből átdolgozott silány latin és görög iskolai nyelvtan több kötetben és kiadásban és egy egész rakás énekes- és imakönyv. Egyéb semmi. Természetes, hogy a folyamodó megkapta e teljesen értéktelen irodalmi munkásság alapján az egyetemi tanszéket, melyen azután, minden buzgósa mellett, e munkásságának teljesen megfelelő értékű működést fejtett ki. Ugyanakkor hazánknak legjelesebb, a külföldön is elismert klasszikus filologusa a pályázatnál figyelembe nem került, mivel csak egy-két kis dolgot tudott fölmutatni. Ez állapotok azóta lényegesen javultak, mert javultak az ítéletre hivatott egyének; de a rendszer maga még virágzik és veszélyei még folyton fenyegetnek.

Ha figyelemmel kísérvük a külföld eljárását a tanszékek betöltésénél, egészen más procedurát tapasztalunk: kineveznek egészen fiatal embereket is, a kik alig publikáltak még néhány lapnyi dolgozatokat, — egyes-egyedül egy megbízható, kiváló szakember ajánlására, — és nem igen hangzik panasz, hogy ez az eljárás valamikor helytelennek bizonyult volna. Világos is, hogy pl. egy chemiai vagy physikai tanszék betöltésénél Than Károly vagy Eötvös Loránd véleménye sokkal többet nyom, mint három egyetemi karnak ítélete vagy a folyamodóknak bármily tömeges irodalmi munkássága.

Az új harmadik egyetemen számos tanszék volna betöltendő. Kérdés, rendelkezésünkre állanak-e szükséges tanerők? Nincs kezemnél a kolozsvári almanach, azért szorítkozom a budapesti egyetemre. Itt a múlt tanév végén a jogi karban 15 és a címzetes rendkívüli tanárokkal együtt 22 magántanár volt alkalmazva; az orvosi karban 45, illetve 52; a bölcsészeti karban 35, illetve 37 magántanár működött. Ez kitesz, a cz. r. tanárok nélkül 95, ezekkel együtt 111 fizetés nélkül működő tanerőt, — a számos tanárségéd teljes mellőzésével. Ugyanebben az évben működött ugyanezen az egyetemen a nevezett három karban 25, 22 és 35, összesen 82 rendes és rendkívüli tanár.

Ismeretes dolog, hogy az egyetemi karok a magántanárok képeztetésénél nem alkalmaznak túlságos szigorú, és így könnyen meglehet, hogy ezen 111 magántanár közt, kiknek száma a múlt év óta legalább is 120-ra emelkedett, lesznek többen, a kik magasabb igényeknek talán nem felelnek meg. Tegyük föl, hogy ezen tanerők fele nem jöhetne számba, — megjegyzem, hogy ezen föltevést magam is képtelennek tartom, — akkor maradna 60, tudományos igényeknek teljesen megfelelő szakférfiu, — a kolozsvári egyetemen pedig a rendes és rendkívüli tanárok összege a múlt évben 46 volt.

Ne méltóztassanak rólam fölteni, hogy e számítást komolyan veszem. Távolról sem, — de a kérdéses problémára *ezek* az adatok is vetnek némi világot, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy a budapesti egyetemen csak budapesti lakos lehet magántanár, — pedig ismeretes dolog, hogy nálunk ma már mennyi képzett, tudományos munkásságra hivatott fiatal ember működik a vidéki középiskolákon, és nem tekintve azt sem, mennyi derék, figyelemre érdemes budapesti középiskolai tanár nem kereste soha az egyetemi magántanárságot. Miért is keressék, midőn nálunk oly kevés a kilátás arra, hogy egyetemi tanszéket nyerjenek, nemcsak azért, mivel csupán két egyetemünk van, hanem azért is, mivel nálunk az egyetemi tanárok az ismeretes «emberi kor legvégső határáig» ülnek a tanszékben és a kormánynak nincsen vagy legalább eddig-élé nem volt bátorsága a nyugdíjtörvény szabványainak alkalmazására.

Tanerőkben nincsen nálunk hiány, ellenkezőleg, kétségbevonhatatlan tény, hogy Magyarországon számos kitünő, a legszebb reményekre jogosító erő megy tönkre, mert nem talál tehetség-

nek megfelelő működési kört. A vidéki középiskola, általában a vidéki élet jelenleg még nem igen alkalmas arra, hogy a fiatal tudósnak a tudományos munkásságot lehetővé tegye, sőt hogy a tudományos szellemet és kedvet benne ébren tartsa; a fővárosi középiskolai tanár e tekintetben kedvezőbb helyzetben van, de ezt meg sujtják a megélhetés nehézségei, úgy hogy idejét és erejét a mindennapi kenyér megkeresésére kell fordítania. Egy harmadik egyetem számos jóra való tehetséget mentene meg a tudományos elzülléstől, a melynek most sokan, rövid kétségbeesett ellentállás után, elfáradva és megtörve áldozatul esnek.

Nekünk mindenképen szükségünk van egyelőre egy harmadik egyetemre és ezt a harmadik egyetemet képesek is vagyunk fölláttani és tanerőkkel tisztességesen fölszerelni.

E belátás és meggyőződés mellett egészen mellékesek mind azon kérdések vagy tények, melyekhez nálunk a harmadik egyetem jövőjét kapcsolni szokás.

Mellékes a jogakadémiák kérdése, bár részemről hiszem és reménylem, hogy az új egyetem véget fog vetni ez intézeteknek, melyek már évtizedek óta a kikerülhetetlen halállal küzdenek Főiskola, egyetemi kar, mely a magyar társadalomnak legbefolyásosabb osztályát nevelni és képezni hivatva van, — melyen azonban a philosophiából csak egy csekély terjedelmű és elkülönítetttségében csekély értékű részletet, az egyetemes és hazai történetből semmit sem tanítanak; a melyen a növendékek sem irodalmi műveltségre nem tehetnek szert, {sem a modern nyelveket nem sajátíthatják el, — ily főiskola vagy egyetemi kar sehogy sem felelhet meg nagy jelentőségű rendeltetésének. Pedig, világos hogy a jogakadémiákat bajosan szerelhetjük föl mindazon tanszékekkel, melyekre feladatuk szempontjából szükségük volna, mert akkor majdnem teljes bölcsészeti karral kellene őket összekapcsolni, sőt szervezetök keretében az orvostudományi karnak némely szaktudományai számára is tanszékeket emelni. A jogakadémiák egy eltűnt kornak maradványai, melyek sohogy sem illenek a mai fejlett magyar kultúra keretébe s azért, meggyőződésem szerint, minél előbb teljesen megszüntetendők — egy új egyetem létesítésével a legjobb lelkiismerettel be is szüntethetők.

Mellékes továbbá a debreczeni felekezeti, protestáns egyetem kérdése, mely nézetem szerint nem is annyira kérdés, mint inkább önámítás. Ismeretes tény, hogy a protestánsok ma már teljesen

képtelenek arra, hogy középiskoláikat tetemes állami segély nélkül tisztességesen föntarthassák: sem anyagi eszközeik, sem tanáraik nincsenek; — ismeretes tény továbbá, hogy a szerényen dotált kolozsvári egyetem ez idő szerint évi háromszázezer forintba kerül, tehát nagyobb összegbe, mint a milyen a tervezett debreczeni egyetem alaptőkéje. Debreczenben (vagy másutt) protestáns *egyetem* sohasem fog létesülni. — Az igen is lehetséges, és ez magában véve igen öröndetes dolog, hogy az alföldi reformátusok a debreczeni theologiai és jogi kart tetemetesen javítani és tökéletesíteni, tanáraikat jobban fizetni, intézeteiket teljesebben fölszerelni, eshetőleg a meglévő iskolákat egy középiskolai tanárképzővel kiegészíteni fogják. Ez mind igen helyes és igen öröndetes lesz; nemzeti művelődésünk szempontjából e törekvéseket meleg rokonszenvvel kell kisérnünk, sőt anyagi áldozatokkal is előbbre vinni; — de e törekvések eredménye sohasem lesz *egyetem*, s így ez a kérdés a harmadik állami egyetem problémájával nem áll benső kapcsolatban.

Mellékes végre a hely kérdése. Részemről ugyan húsz év óta Pozsonyt tartom a legalkalmasabb helynek, a hol az új egyetem fölállítása talán legkisebb pénzügyi áldozattal volna eszközölhető. De végre is fő az egyetem maga. Pozsony vagy Szeged, Kassa vagy Debreczen — adja a gondviselés, hogy nemzeti kulturánk egészséges és erőteljes fejlődésével idővel mind a négy városban lehessen magyar egyetem!

HEINRICH GUSZTÁV.

LEÁNYAINK NEVELÉSÉRŐL ÉS OKTATÁSÁRÓL.*

A nőnevelés-ügyről kívánok a nagyérdemű Társaság előtt értekezni. Jól tudom, hogy az a határ, melyen igénytelen előadásom mozogni fog, országos társaságunk nagytekintélyű tagjai előtt szelvében-hosszában ismeretes. Van okom tehát aggódni a miatt, hogy ha netalán némi kedvező várakozással tekint a t. Társaság e rövid óra elé, azt vajjon kielegithetem-e?

A gyakorlati életből merített felolvasásom által az én csekélységem ugyanis inkább a társadalomhoz, mint a t. Társaság érde-

* Felolvasta a szerző, mint székfoglalót, a Magyar Pædagogiai Társaságnak 1894 okt. 20-kán tartott rendes havi ülésén.